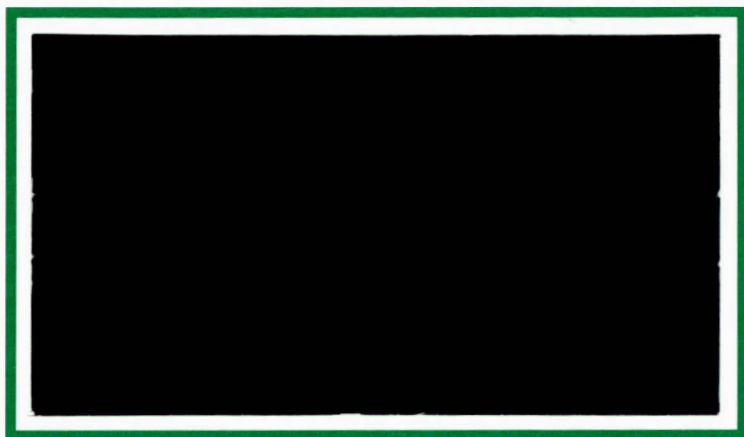
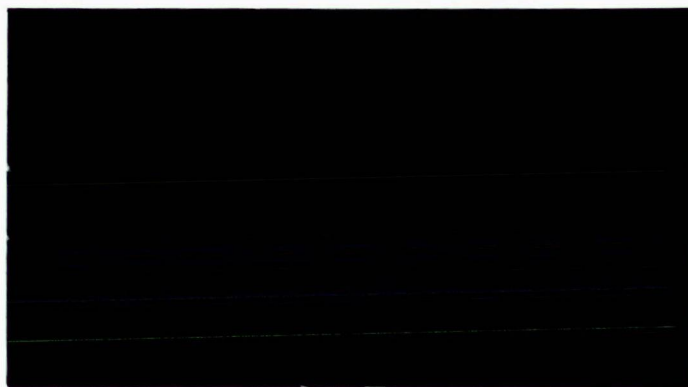

STICHTING MILIEU EDUCATIE

SME is een non-profit adviesorganisatie op het terrein van milieu-educatie en -communicatie.

SME richt zich met haar adviezen op het bevorderen van een duurzame samenleving. Een samenleving die leefbaar blijft door aanpassing van ons milieugedrag. Dit vraagt om een maatschappelijke trendbreuk. Milieu-educatie en -communicatie spelen een sleutelrol in dat proces.

SME hanteert drie uitgangspunten bij haar advisering:

- Het motiveren van mensen tot een actieve betrokkenheid bij het milieu.
- Het bevorderen van de wisselwerking tussen overheden, bedrijven, onderwijs, maatschappelijke instellingen en publieksgroepen.
- Het bieden van praktisch uitvoerbare mogelijkheden tot milieuvriendelijk gedrag.

STICHTING MILIEU EDUCATIE

Ten behoeve van haar advisering initieert SME onderzoek, verzorgt cursussen en ontwikkelt educatief materiaal.

De aanpak van SME kenmerkt zich door een stelselmatische en creatieve, eigentijdse benadering.

Op het internationale vlak is SME lid van de IUCN (The World Conservation Union).

De Beuk

Duurzaamheid als tweede natuur

**Advies inzake het Kaderplan
Natuur- en Milieu-Educatie**

9 maart 1993

MOTTO'S

"Een milieubeleid dat gericht wil zijn op het ontlasten van openbaar bestuur, moet zich bij voorrang richten op het structureren van de mogelijkheden van individuele burgers, bedrijven en maatschappelijke instellingen om zelf milieu-informatie te genereren en zelf voor milieuwaarden op te komen."
Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid in: Milieubeleid, p 119

"Het 'middenveld' moet worden geactiveerd, anders halen we onze milieu-doelstellingen niet tijdig of niet op een bestuurlijk aanvaarde wijze. Dat is mijn boodschap!"

J.J. Feenstra (lid Tweede Kamer) in inleiding tijdens NME oriënteringsdagen, Orvelte december 1992

Waar in dit rapport sprake is van 'milieu', wordt het brede scala thema's bedoeld die ermee samenhangen, zoals natuur, energie, verkeer, water, ontwikkeling, sociale participatie. Het zijn beleidsthema's waarvoor de departementen die bij het Kaderplan NME betrokken zijn verantwoordelijkheid dragen.

SAMENVATTING

In reactie op de motie Feenstra (1988) hebben de zeven departementen, verenigd in de Interdepartementale Werkgroep Natuur- en Milieu-Educatie zich ten doel gesteld een Kaderplan NME te ontwikkelen. Ter voorbereiding daarop heeft de IWNME een Voortgangsnotitie (bijlage 11) samengesteld die in augustus 1992 aan de Kamer werd aangeboden. Bij die gelegenheid werd een Extra Impuls aangekondigd voor de buitenschoolse NME. Aan SME / Stichting Milieu-Educatie is gevraagd bouwstenen te leveren voor een Kaderplan NME en voorstellen te doen voor die Extra Impuls.

Tezamen met Stichting De Beuk heeft SME deze opdracht uitgevoerd en afgerond met voorliggend advies '**Duurzaamheid als tweede natuur**'.

In dit advies wordt als vertrekpunt genomen dat het milieubeleid effectiever kan worden uitgevoerd, wanneer de bevolking **actief bijdraagt** aan zowel beleidsvorming als uitvoering van maatregelen. Daartoe is nodig, in de woorden van de WRR, "het structureren van de mogelijkheden van individuele burgers, bedrijven en maatschappelijke instellingen om zelf milieu-informatie te genereren en zelf voor milieuwaarden op te komen."

NME kan hieraan een belangrijke bijdrage leveren. Het is een instrument dat mensen direct raakt in overtuiging en gevoelens en kan hen aanzetten tot eigen initiatieven. **NME dus als instrument voor het genereren van milieubeleid en -maatregelen van onderop: milieuparticipatie**, ten behoeve van een duurzame ontwikkeling.

In het advies wordt een kader geschetst voor NME en een extra impuls, die hoofdstuksgewijs steeds verder wordt ingevuld.

De Extra Impuls is erop gericht:

- de negen principes van duurzaamheid (zie Caring for the Earth) via NME operationeel te maken,
- NME-zenders (overheden en particulier initiatief) in staat te stellen hun werk effectiever te doen en op elkaar af te stemmen;
- ervaring op te doen met NME als vorm van 'bottom-up communicatie' in wijken, bedrijven, de vrije tijd en de consumptiesfeer en
- een kader te bieden voor een meer permanente vorm van NME-management (inclusief NME in het onderwijs) vanaf 1995.

De extra impuls kan daarmee een versterking en een vernieuwing betekenen van bestaande NME activiteiten.

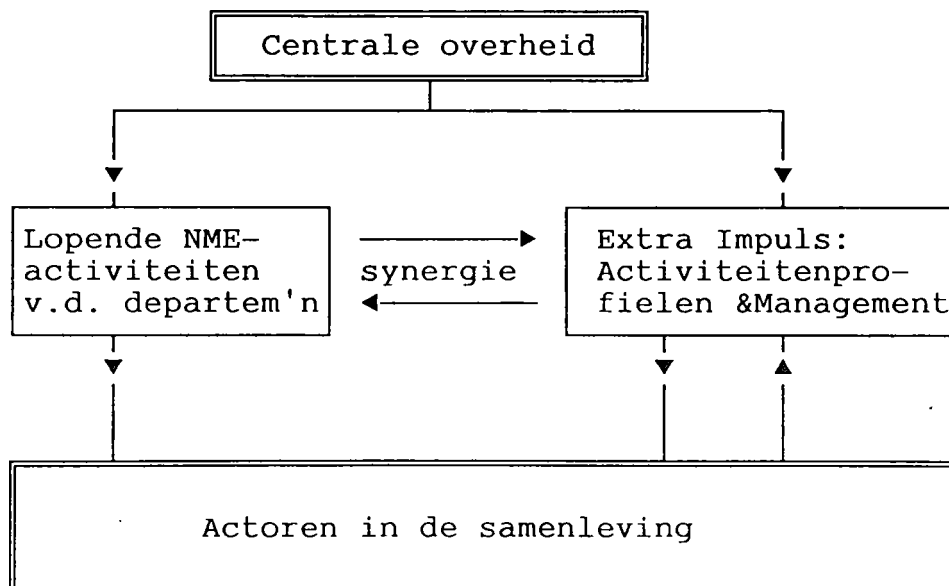
Het advies omvat een globale planning voor de jaren 1993 tot en met 1996. De maatregelen die tezamen de Extra Impuls vormen worden gepland en bestuurd door extern management.

Het kaderplan omvat twee hoofdlijnen. In de eerste plaats doet het recht aan bestaande initiatieven van verschillende departementen, individueel en gezamenlijk (zoals bijv. het onderwijsplan). Deze programma's behouden ook in de planperiode hun plaats. Daarnaast wordt aan het bestaande een nieuwe impuls toegevoegd.

De Extra Impuls bestaat uit twee elementen. Ten eerste richt de impuls zich op het op elkaar afstemmen van een aantal lopende NME-activiteiten van de departementen. Deze afstemming moet **synergie** opleveren. Er worden **vier Activiteitenprofielen** voorgesteld om de meerwaarde van afstemming in de praktijk te onderzoeken en uit te werken.

Het tweede element betreft de stimulering van initiatieven vanuit de samenleving. Extern management adviseert over de Activiteitenprofielen en is verantwoordelijk voor de 'bottom-up-lijn'. In komende planperiodes kan verdere afstemming gerealiseerd worden. Het management kan daar te zijner tijd voorstellen voor ontwikkelen en tevens adviseren over de rol van andere overheden.

Het hier geadviseerde kader voor NME activiteiten ziet er als volgt uit:

Natuur en milieu-educatie geeft vorm aan de negen principes van 'sustainable living'. De principes zijn van inhoudelijke en strategische aard. De inhoud en de strategie van NME zijn in dit rapport aan de orde.

Die negen principes staan in het rapport *Caring for the Earth* van IUCN, WWF en UNEP. Daarin wordt gesproken over "enabling communities to care for their own environments" en ook van de daartoe benodigde "changing attitudes and practices". (zie verder Bijlage 3)

Hiermee wordt een keus gemaakt voor een inhoudelijk en een strategisch richtsnoer voor NME.

Het **inhoudelijke aspect** betreft het kernbegrip 'sustainable living' en het principe 'respecting and caring for the community of life' en houdt in dat de aarde zo gebruikt moet worden dat deze een goede plek is voor mens, dier en plant. Sustainable living wordt vertaald door het begrip duurzaamheid.

Het **strategische aspect** houdt in dat op alle overheidsniveaus en in samenwerking met burgers, organisaties en bedrijfsleven gewerkt moet worden aan het inhoudelijke doel. De top-down aanpak van milieuproblemen moet worden aangevuld met activiteiten van onderop. Om de laatste te kunnen realiseren is nodig wat Agenda 21 aanduidt als 'empowerment'.

Een keus van het Kabinet voor dit richtsnoer betekent een focus op de lange termijn, met samenhangende concretisering op de korte termijn.

1.1. Natuur en milieu zijn momenteel belangrijke onderwerpen in de samenleving. Dat geldt niet alleen voor individuele burgers of leden van natuur- en milieuorganisaties, maar ook voor bedrijfsleven, vakbeweging en tal van maatschappelijke organisaties.

Natuur- en milieuzaken staan hoog op de politieke agenda's. In de activiteiten en het beleid over natuur en milieu is duurzaamheid een bruikbaar richtsnoer om over de toekomst te denken en om gewenste effecten van beleid te omschrijven.

Bovendien sluit het aan bij een aantal andere maatschappelijke ontwikkelingen. We stippen hier twee belangrijke ontwikkelingen aan.

Ten eerste is dat de grote waardering die men hecht aan goede gezondheid en aan kwaliteit en de geneigdheid van mensen om zich in te zetten voor de zaken die ze echt belangrijk vinden.

Ten tweede is dat de trend van de mondialisering. Deze biedt een basis voor de mondiale dimensie van het omgaan met natuur en milieu. Mensen vinden het steeds logischer te denken in internationale termen, zowel voor de korte als voor de lange termijn.

1.2. In de veranderende verhouding tussen overheid en burgers past tweerichtingsverkeer

Burgers, maatschappelijke organisaties en bedrijven regelen in toenemende mate hun eigen zaken. De overheid concentreert zich op kerntaken en doet een beroep op de samenleving om actief te participeren bij de vormgeving van de samenleving.

De oproep van Minister Alders voor actieve deelname in het post-UNCED-tijdperk wijst bijvoorbeeld in deze richting. Hij wil het menselijk kapitaal in de samenleving actief inzetten om een culturele omvorming van diezelfde samenleving te bewerkstelligen. Die omvorming is nodig om de Agenda-21 doelen te realiseren. (Agenda 21: de afspraken die in Rio zijn gemaakt tijdens de UNCED-conferentie in 1992). Een juiste mix van top-down en bottom-up, met als centraal element participatie, is zeker als het gaat om natuur en milieu van groot belang.

"Milieubeleid is een leerproces", zoals de WRR schrijft in zijn nota over milieubeleid. Voor het streven naar duurzaamheid is participatie nodig: we kunnen spreken van een **lerende samenleving**. Het gaat dan om leren en om educatie door mensen in verschillende situaties en rollen: in de huishoudens, in de woonomgeving, in verkeer en vervoer, op school, in de vrije tijd, in het werk, als lid van maatschappelijke organisaties en in openbaar bestuur.

Natuur- en milieu-educatie moet uitgewerkt worden als onderdeel van het sociaal instrumentarium. Een samenhangende benadering van NME voor alle niveaus is een goede manier om in een eerste planperiode te werken aan 'alle neuzen dezelfde kant uit', om de uitgangspunten zoals onder andere door minister Alders en de WRR verwoord, te kunnen realiseren.

2 De opdracht

De Interdepartementale Werkgroep Natuur- en Milieu-Educatie heeft SME gevraagd een strategie te ontwikkelen voor een samenhangend geheel aan NME-activiteiten.

Ten opzichte van de Nota NME die in 1988 in de Kamer besproken is vormt deze strategie een volgende stap.

Uit de geraadpleegde literatuur en gesprekken is duidelijk geworden dat de huidige situatie ten aanzien van NME te verbeteren is. Enerzijds gebeurt er veel, zijn er vanuit diverse hoeken initiatieven. Anderzijds is er een gebrek aan samenhang en strategie, en ontbreekt het aan een duidelijke relatie tussen doel, middelen en beoogd effect.

NME is één van de instrumenten die ingezet kunnen worden om duurzaamheid in onze cultuur en economie te integreren. Dat is een lange termijn perspectief en een inhoudelijk richtsnoer.

Op de korte termijn kan NME bijdragen aan het effectiever maken van natuur- en milieubeleid (draagvlak leveren), maar kan óók een aanzet bieden voor initiatieven vanuit de samenleving zelf. NME is dan een spiegel voor overheden, aangezien burgers laten zien: "dit willen we, en dit doen we".

In dit advies wordt NME van de inhoudelijke en de strategische kant bekeken. Een aantal wijzigingen ten opzichte van de huidige situatie wordt voorgesteld. De bedoeling van deze wijzigingen is dat het NME-aanbod beter gaat 'sporen' met de vraag die er bij de verschillende doelgroepen bestaat. Netwerken van die doelgroepen zullen vaker en intensiever betrokken worden bij de programmering en uitvoering. En tenslotte moet NME meer planmatig en professioneel geprogrammeerd en bestuurd worden. Dit advies omvat, kortom, een aantal maatregelen die tezamen invulling geven aan de Extra Impuls, die aangekondigd is in de Voortgangsnotitie inzake het Kaderplan NME van augustus 1992 aan de Kamer.

Voor de opdrachtbrief, zie Bijlage 2.

(Voorbeelden van (veelal buitenschoolse) ervaringen met NME komen verspreid door de tekst voor).

NME, een voorbeeld :

Opbouwwerkers en buurtbewoners voeren in zes gemeenten experimenten uit met milieubeleid in de woonomgeving. Deze sluiten veelal goed aan bij sociale en bestuurlijke vernieuwing. Educatie is in dit project een belangrijk hulpmiddel.

De zeven departementen, verenigd in de IWNME hebben behoefte aan een Extra Impuls voor buitenschoolse NME, ook al omdat reeds intensief en gezamenlijk door departementen gewerkt wordt aan een structurele basis voor NME in het onderwijs.

Deze 'Extra Impuls' voor buitenschoolse NME is te meer nodig, daar natuur- en milieu-educatie al een structurele basis in het onderwijs krijgt. De Extra Impuls is onder meer ook nodig om te voldoen aan de motie Feenstra uit mei 1988 en zal worden beschreven in dit Kaderplan. Bovendien is een plan 'met Extra Impulsen' aangekondigd in de 'Voortgangsnotitie inzake het Kaderplan NME' die door de staatssecretaris van LNV in september 1992 aan de Kamer werd aangeboden.

3.1. Extra Impuls: Centrale gedachte

Op basis van het onderzoek van SME en De Beuk kan de kern van de Extra Impuls (aangekondigd in de Voortgangsnotitie NME) als volgt omschreven worden: **Stimuleren van NME als middel met behulp waarvan mensen in staat gesteld worden initiatieven te nemen en aldus bij te dragen aan het bevorderen van duurzame ontwikkeling.**

De huidige vormen van NME zijn vaak gekenmerkt doordat ze bedoeld zijn als 'boodschap aan doelgroepen', in feite dus 'top-down'. Overheden en particulier initiatief zijn er de zenders van.

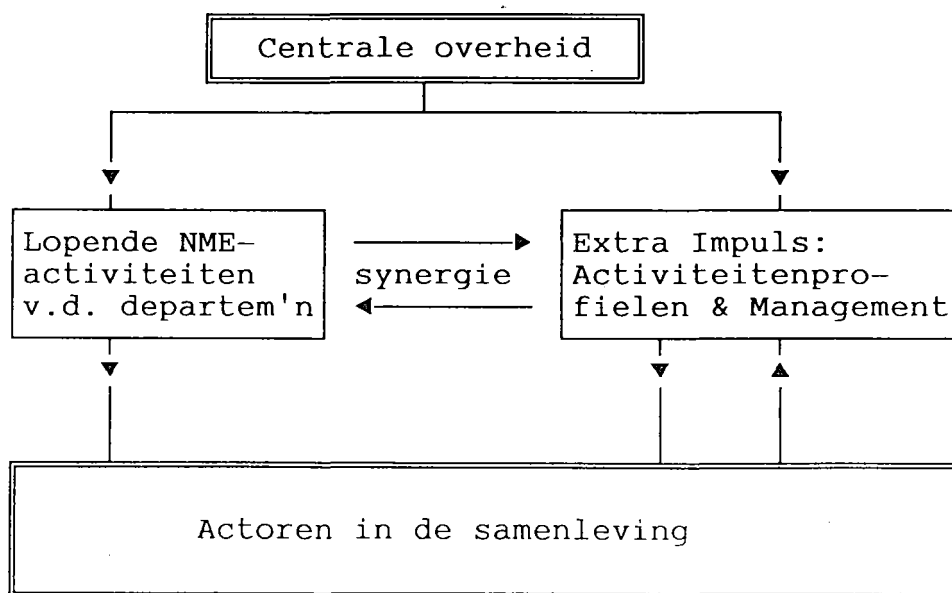
Het is wenselijk om NME daarnaast te ontwikkelen als middel om milieu-initiatieven ('van onderop', 'bottom-up') te stimuleren. NME kan zo een belangrijke aanvulling gaan vormen op top-down instrumentaria. NME wordt daarmee een belangrijk onderdeel van het sociaal instrumentarium (naast directe en indirecte instrumenten als regelgeving en financiële maatregelen).

De Extra Impuls draagt bij aan vernieuwing van de huidige NME.

De Extra Impuls beoogt niet om lopende NME-activiteiten van de departementen te beëindigen of 'onder toezicht te stellen'. Wel is het de bedoeling positieve ervaringen met een gezamenlijke NME-programmering zoals die hier wordt voorgesteld op te doen. Deze ervaringen kunnen ertoe leiden dat de behoefte aan meer afstemming en samenwerking in de loop der jaren groeit. Tussen en binnen departementen, tussen en met andere overheden, tussen en met particulier initiatief. Dit onderdeel van de Extra Impuls is erop gericht lopende NME-activiteiten effectiever te doen zijn: synergie te ontwikkelen.

Daarnaast is een aparte inspanning nodig om de 'bottom-up' variant van NME te stimuleren en te versterken. Door middel van communicatie en het inschakelen van maatschappelijke organisaties worden mensen uitgenodigd eigen milieu-initiatieven te nemen. Er zal een vraag naar NME ontstaan (naast het omvangrijke aanbod). Dergelijke initiatieven moeten gehonoreerd kunnen worden. Monitoring moet ervoor zorgen dat de beoogde initiatieven gesignaleerd worden. Het effect van alle initiatieven wordt vertaald naar de overheid: deze krijgt daardoor 'een spiegel voorgehouden' en kan er nieuw beleid aan ontlelen. In die zin is deze vorm van educatie anticiperend op beleid.

Om richting te geven aan de Extra Impuls is een vorm van management noodzakelijk. Voorgesteld wordt om hiervoor extern Interim-management aan te stellen. Dit management heeft tot taak de komende twee jaar (1993 en 1994) de beoogde ervaringen op te doen, maar tevens om een meer permanente structuur vanaf 1995 voor te bereiden. Er kan vanaf die tijd sprake zijn van slechts één NME-operatie, een binnen- en een buitenschoolse NME kunnen dan in toenemende mate worden geïntegreerd.

3.2. Extra Impuls: de te nemen maatregelen

Maatregel 1: Startbeslissingen Rijksoverheid

Wij adviseren **Interim-management** in te stellen voor de periode 1993 en 1994. Dit management zal verantwoordelijk zijn voor de gecoördineerde uitvoering van alle in dit advies voorgestelde Maatregelen.

Na een door het Interim-management te organiseren startconferentie en op basis van een Uitvoeringsplan '93-'94 neemt de Rijksoverheid een beslissing over de eerste uitvoeringsperiode: 1993 en 1994.

Maatregel 2: Interim-management

Het Interim-management organiseert een startconferentie en stelt een Uitvoeringsplan '93-'94 op. In de jaren 1993 en 1994 worden enkele strategische conferenties georganiseerd met alle betrokken actoren.

Het management staat de departementen bij in de uitvoering van de Maatregelen die hieronder ad 3 beschreven zijn. Het heeft de leiding over de meerjarenthema's die in uitvoering genomen zullen worden.

Het Interim-management vervult een viertal taken en bereidt de uitvoering hiervan (waar nodig) voor door middel van onderzoek. **De vier taken zijn: monitoring, spiegelfunctie voor de overheid, inhoudelijke ondersteuning en communicatie.**

De basis voor het werk van het Interim-management wordt gevormd door een document ('beleidsdoelencontract'), waarin de output (de bijdrage aan het beleid van de departementen) wordt vastgelegd.

Aan de instelling van het Interim-management gaat een onderzoek vooraf, waarin wordt vastgelegd wat het 'protocol' wordt waarbinnen het management te werk zal gaan.

Maatregel 3: Rol van de overheid

De departementen ondernemen elk voor zich en gezamenlijk een aantal activiteiten.

Gezamenlijk zal men de Rijkstaken op het gebied van NME moeten vastleggen. Op basis hiervan worden afspraken gemaakt met provincies (en IPO) en gemeenten (en VNG cq Vaksectie Milieu van de VNG), die per 1 januari 1994 operationeel kunnen worden. Elk voor zich nemen de departementen maatregelen om NME 'binnenshuis' te coördineren en te bewerkstelligen dat de inzet van NME bij alle beleidsmaatregelen te overwegen. Per departement of tezamen wordt gestreefd naar toegankelijker loket(ten) voor NME-activiteiten. Het Interim-management adviseert over de hier genoemde activiteiten.

Maatregel 4: NME-activiteitenprofielen

Lopende NME-activiteiten van de departementen zijn veelal op dezelfde doelgroepen gericht. Het effect van de afzonderlijke campagnes kan verhoogd worden (en de rol van de overheid als zender versterkt) wanneer dergelijke activiteiten en/of campagnes meer op elkaar worden afgestemd. De Extra Impuls omvat in Maatregel 4 een dergelijke afstemming: de NME-activiteitenprofielen. Het werken met die thema's moet duidelijkheid geven over inhoudelijke en strategische vragen rond NME.

Aanbevolen wordt om thema's te kiezen die betrekking hebben op de belangrijkste leefsituaties: wonen, werken, vrije tijdsbesteding en consumptie.

De Activiteitenprofielen worden uitvoerig behandeld in Hoofdstuk 7. Aan de uitvoering van twee van de Activiteiten zal meer uitvoerig vooronderzoek vooraf moeten gaan. De twee andere Activiteiten (woonomgeving en vrije tijd) kunnen reeds in 1993 in uitvoering genomen worden.

Activiteitenprofiel 1: Kwaliteit van de woonomgeving.

Beleidsthema's die betrekking hebben op de woonomgeving kunnen op elkaar worden afgestemd vanuit de vraag: wat zouden wijkbewoners zelf kunnen doen en wat zou de bijdrage daarvan zijn aan het realiseren van de beleidsmaatregelen. Thema's die aan bod kunnen komen zijn onder meer verkeer, energie, natuur in de stad, gezondheid, etc.

Activiteitenprofiel 2: Recreatie en vrijetijdsbesteding.

Vrije tijd neemt een steeds groter deel in van de tijdspassing van mensen. Hierdoor wordt bijvoorbeeld een forse hoeveelheid extra mobiliteit veroorzaakt. Er komt 'new business' op. Nieuwe doelgroepen (zoals ouderen) komen in beeld. Ook in dit Activiteitenprofiel liggen dus kansen voor het bundelen van beleidsmaatregelen van overheden.

Activiteitenprofiel 3: Duurzaamheid in de werksituatie.

Bedrijven worden in toenemende mate geprikkeld op nieuwe milieuregels te reageren. Grote ondernemingen zijn al bezig meer proactief de toekomst te verkennen. Werknemers discussiëren over de prioriteit van werk of milieu. In die situatie kan educatie een belangrijke bijdrage leveren aan het vereenderen van (commerciële of not-for-profit) organisaties.

Activiteitenprofiel 4: Consumptie en leefstijl.

Middenstand en consumenten zijn in toenemende mate gevoelig voor trends als gezondheid, kwaliteit en 'groen'. Anderzijds leidt de trend van de individualisering tot een meer omvangrijke consumptie. Bewust consumeren kan een belangrijke bijdrage leveren aan afvalpreventie. Hier ligt in zekere zin een gezamenlijk belang met een grote branche. Educatie zou een bijdrage kunnen leveren aan zowel de aanbod- als de vraagzijde van de consumptie.

3.2 Planning van de Maatregelen

De Maatregelen worden nader uitgewerkt in Hoofdstuk 4.

Jaar	1993		1994		1995		1996	
Maand	1	7	1	7	1	7	1	7
Maatregel 1: Startbeslissingen								
Onderzoek Interim-management	2							
Instellen Interim-management	3							
Uitvoeringsplan '93-'94 starten	5							
Instellen definitief management				9				
Maatregel 2: Interim-management								
Startconferentie	4							
Uitvoeringsplan '93-'94	4							
Onderzoek Monitoring	3-5							
Strategische conferenties		9	2		9	2	9	
Uitvoeringsplan '95-'97			5		1	----->		
Definitief management					10	1	----->	
Maatregel 3: Rol van de overheid								
NME-coördinatie per departement	4-----9							
Besluit NME-Rijkstaken		9						
Afspraken andere overheden		10						
Maatregel 4: Activiteitenprofielen								
Plan activiteitenprofielen	4-----8							
Start activiteitenprofielen 1 en 2		9	----->					
Onderzoek activiteitenprofielen 3 en 4		8---10						
Start activiteitenprofielen 3 en 4						1----->		

NME, voorbeelden

In een aantal Vervoersregio's is educatie één van de communicatie-middelen milieuvriendelijker vervoersvormen te bevorderen. De campagnes zijn gericht op jongeren van 15-18 die zowel binnen als buiten school benaderd worden.

Educatieve TV-programma's voor ondernemers kunnen benut worden door lokaal opererende organisaties of adviseurs. Zij kunnen een rol spelen in het in gang houden van processen die gericht zijn op milieuzorg, energiebesparing of milieutechnologie.

Een educatief pakket van twee landelijk werkende NME-instellingen is reeds enkele jaren in gebruik door lokale groepen. Zij gebruiken het materiaal voor vrouwen, jongeren, cursisten van Volksuniversiteiten en anderen.

3.3. De sturing van de uitvoering van de Maatregelen gebeurt op afstand door de centrale overheid; de IWNME houdt toezicht op het Interim-management.

De centrale overheid is verantwoordelijk voor haar eigen NME-campagnes. Het door haar ingestelde Interim-management wordt ingeschakeld om de Activiteitenprofielen mede vorm te geven. De relatie met het Interim-management is geregeld in een contract.

De Activiteitenprofielen en enkele taken van het Interim-management (met name monitoring en communicatie) kunnen desgewenst worden uitbesteed aan onderaannemers. Het Interim-management ziet toe op de uitvoering.

Gezien haar functies, draagt het Interim-management directe verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de communicatie, de monitoring, de inhoudelijke steun en de terugkoppeling naar de overheid (spiegelfunctie). Het Interim-management kan instellingen vragen om voor de uitvoering een offerte in te dienen.

De rol van de andere overheden moet nader uitgewerkt worden. De taken van de diverse bestuursniveaus vormen punt van veel aandacht. Nader onderzoek is al aanbevolen. In dit onderzoek worden ervaringen met enkele proefprojecten (A111, 112, 113) en actuele ontwikkelingen binnen IPO en (vooral) de VNG verwerkt. Uiteindelijk wordt de bestuurlijke taakverdeling vastgelegd.

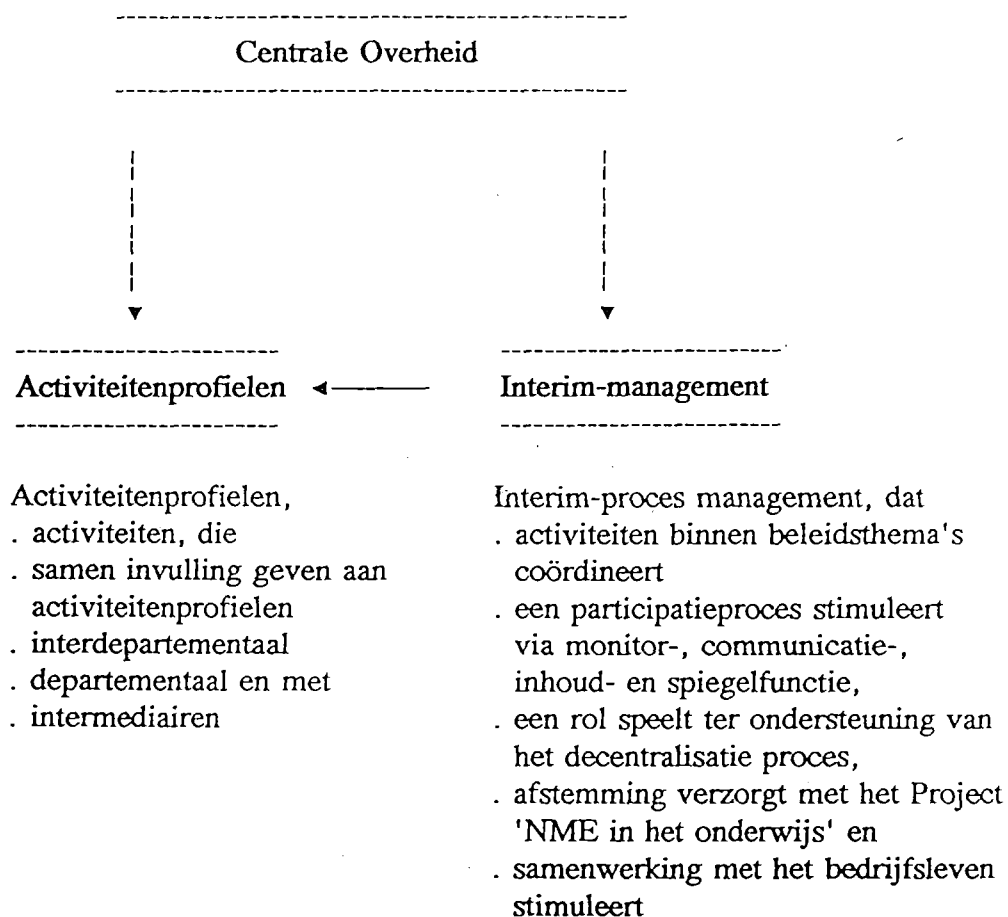
De verhouding tussen Rijksoverheid en Interim-management is hieronder schetsmatig uitgewerkt. Overige actoren komen in dit vereenvoudigde schema niet voor.

NME, voorbeelden:

Universiteiten zijn bereid om hun omvangrijke kennis beschikbaar te stellen voor lokale natuur- en milieuorganisaties. Vooral milieu- en geografische kennis, alsook kennis van sociale wetenschappen is nuttig om processen in gemeenten en wijken te stimuleren.

De grootste toerisme-opleiding in ons land heeft, samen met twintig collega-opleidingen in Europa en een landelijke NME-instelling initiatief genomen voor een 'leerboek toerisme en milieu'. Het boek zal de spil vormen voor vervolgvactiteiten in de branche.

In een eenvoudig schema ziet de Extra Impuls er als volgt uit:

NME, voorbeelden:

Innovatiecentra vormen een belangrijk kanaal voor het verbreiden van kennis over milieutechnologie in het midden- en kleinbedrijf. Deze kennis kan ook benut worden in middelbare en hogere beroeps-opleidingen en in milieustages van studenten.

Beheerders van auto-wasstraten hebben een opleiding gevolgd bij een landelijke NME-organisatie om hun werk milieuvriendelijker uit te voeren. Het certificaat dat ze ontvingen vervult hen met trots. De opleiding wordt geregeld herhaald.

4 Doelen, samenhang en draagvlak van de maatregelen

Het denken over de maatregelen heeft al tot zichtbare resultaten geleid.

Het **proces** dat leidde tot dit Advies inzake het Kaderplan NME en een Extra Impuls heeft, naast het Advies, ook een aantal andere resultaten opgeleverd. In willekeurige volgorde:

- a. Een groter aantal ambtenaren dan voorheen heeft zich binnen de betrokken departementen bezig gehouden met de vraag of en hoe NME in hun beleidswerk is in te passen. De bijeenkomsten die binnen de departementen plaatsvonden waren veelal levendig en lieten de indruk achter dat verdere samenwerking en afstemming op departementaal niveau nuttig en nodig is.
- b. Ook binnen maatschappelijke organisaties (voor zover dit mogelijk was in de geringe hoeveelheid beschikbare onderzoekstijd) heeft zich een vergelijkbare situatie voorgedaan. Het inzicht overheerste dat samenwerking een meerwaarde kan opleveren, zowel naar inhoud als naar bereik en effect van educatieve activiteiten.
- c. In het algemeen kan vastgesteld worden dat het besef dat NME een instrument is voor de ondersteuning van beleidsmaatregelen is toegenomen, zowel bij de overheid als bij maatschappelijke organisaties.

Ons onderzoek heeft een duidelijke tendens opgeleverd voor de invulling van NME op de langere termijn: NME als steun voor mensen die een weg naar duurzaamheid zoeken. De vraagzijde van NME komt daarmee nadrukkelijker in beeld. Deze ontwikkeling rond NME heeft een aantal ingrijpende consequenties.

Zo zijn overheden en natuur- en milieu-organisaties niet langer de enige 'milieu-zenders', maar is milieu een issue in tal van andere maatschappelijke verbanden. Maar dan zal er wel een vorm gevonden moeten worden waarin burgers, werknemers, scholieren en anderen hun vragen kwijt kunnen en antwoorden om kunnen zetten in NME-activiteiten. En zal er een middel gevonden moeten worden om de ervaringen met NME vast te leggen, te analyseren en toegankelijk te maken voor anderen.

Het draagvlak voor deze ontwikkeling zal moeten worden versterkt door een startconferentie waarin het veld betrokken wordt bij de nadere invulling van het kaderplan.

4.1. Na circa drie jaar moet NME een herkenbare plaats verwerven binnen overheden, maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven

Welke positie moet NME nu in de samenleving hebben om het proces in de richting van duurzaamheid te ondersteunen. Daarop is slechts één ambitieus antwoord mogelijk:

Voor de langere termijn (na circa 3 jaar) betekent het dat NME een herkenbare plaats verworven moet hebben binnen overheden, maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven, aansluitend bij hun milieu- en duurzaamheidsbeleid. Hiertoe moeten op de kortere termijn (2-3 jaar) stappen worden ondernomen.

Naast de oriëntatie op duurzaamheid zal NME ook meer gericht moeten worden op reële natuur- en milieu-successen. Tot nog toe is NME relatief gezien meer betrokken geweest op mentaliteitsbeïnvloeding en het aanbrengen van basiskennis. Op de langere termijn is een NME nodig die gericht is op natuur- en milieu-activiteiten op haalbare doelen en herkenbare effecten, alsmede op maatschappelijk debat over duurzame ontwikkeling op de korte termijn is het nodig om met dergelijke activiteiten ervaring op te doen.

Op de langere termijn moet ook worden bewerkstelligd dat NME gestalte krijgt op basis van de vraagzijde: van consumenten, bewoners, werknemers, scholieren. Procesmanagement moet hiertoe op de kortere termijn een goede mix zoeken van een aanbod- en een vraaggerichte NME.

NME, een voorbeeld :

Een recent gecreëerde leerstoel voor milieumanagement biedt een kans meer ervaring op te doen met het concept 'lerende organisaties'. Experimenten liggen in het verschiet met pro-actief milieubeleid in bedrijven (dus: toepassing van principes van duurzaamheid).

4.2. Niet steeds het wiel opnieuw uitvinden, op termijn onderwijs en buitenschools NME in elkaar schuiven, imago van NME moet aantrekkelijker worden

De huidige grote verscheidenheid aan NME-activiteiten in de samenleving heeft tot gevolg dat vrijwel nergens een overzicht bestaat. Veel werk wordt steeds opnieuw verricht. Deze inefficiënte werkwijze kan alleen maar op de langere termijn verbeterd worden. Op de kortere termijn moeten voorwaarden geschapen worden voor een doelmatiger vorm van NME (zie Maatregelen 1 en 2).

Een speciaal punt van aandacht is het op de langere termijn 'in elkaar schuiven' van NME binnen het onderwijs en de buitenschoolse NME. Voor de schoolse NME is tot eind 1994 extern proces- en sectormanagement ingesteld. Op de kortere termijn moeten plannen ontwikkeld worden om van beide vormen van NME een geheel te maken en onder één management te plaatsen.

Tot slot zal aandacht gegeven moeten worden aan het imago en de positie van NME.

NME moet herkend worden als een aantrekkelijk en effectief instrument voor zenders zowel als doelgroepen. Een professionele ondersteuning is noodzakelijk.

De bestaande infrastructuur voor NME en de presentatie daarvan dient kritisch gezien te worden tegen de achtergrond van de ambities die hier zijn aangegeven. Gezien het facetkarakter moet NME onder de aandacht komen van het kabinet in zijn geheel en van alle departementen afzonderlijk. De ambities op langere termijn hebben tot gevolg dat de 'vruchtbare bodem' die er nu is benut moet worden door een aantal aansprekende maatregelen te nemen.

NME, een voorbeeld:

Het project 'Een kern waar pit in zit' is al enkele jaren een belangrijk middel om wijkorganisaties of scholen te stimuleren hun leefomgeving te verbeteren. Schoolpleinen krijgen een beurt, heemtuinen worden aangelegd, groen in de buurt bevorderd.

4.3. Nadere omschrijving van de Maatregelen, nodig om aan de gestelde ambities tegemoet te komen

Maatregel 1: Startbeslissingen

De overheid zal positie moeten kiezen en maatregelen nemen om de Extra Impuls te realiseren. Hoe overtuigender de IWNME-departementen de benodigde maatregelen nemen, hoe sterker het effect van de Maatregelen.

In volgorde beslist de Rijksoverheid over de instelling van Interim-management en over het in uitvoering nemen van een eerste Uitvoeringsplan (voor de jaren 1993 en 1994).

Daarna is het aan de Rijksoverheid om op afstand de sturing van het Interim-management uit te voeren.

In het najaar van 1994 zal beslist moeten worden over de instelling van het definitieve management en de aanvang van het Uitvoeringsplan 1995-1997.

Maatregel 2: Interim-management

Om van een samenhangend beleid te kunnen spreken zal een zestal maatregelen moeten worden genomen. De samenhang ervan moet bewaakt worden door het Interim-management. Om het hele proces dat gevolg is van de Maatregelen centraal te kunnen sturen en te begeleiden is management nodig. Dit management krijgt een viertal functies:

De monitoringfunctie is nodig om (potentiële) vragen en initiatieven op te sporen en de voortgang te kunnen blijven volgen.

De communicatiefunctie is er op gericht om informatie en vragen over dit soort initiatieven te verspreiden naar intermediairen.

De inhoudelijke functie bestaat uit het in lijn brengen en houden van alle Maatregelen met de principes van duurzaamheid (Bijlage 4) en met de criteria voor NME (Bijlage 5).

De spiegeelfunctie omvat het ondersteunen van lokale en provinciale (NME) intermediairen om tot een aanbod te komen dat samengesteld is op basis van vragen vanuit diverse doelgroepen. Deze functie is er tevens op gericht de overheid te tonen wat de samenleving van haar verlangt.

In hoofdstukken 4.4. en 6.3 wordt nader ingegaan op deze vier functies van het procesmanagement en wordt het binnen de algemene samenhang van het kaderplan geplaatst.

Het Interim-management begint met een Startconferentie en de samenstelling van een Uitvoeringsplan 1993-1994, waarin de Extra Impuls verder worden uitgewerkt. De Startconferentie is bedoeld voor discussie met sleutelpersonen van relevante organisaties over het Kaderplan, als opstap naar de daarop volgende strategische conferenties. De Startconferentie vindt plaats onder auspiciën van de IWNME.

In de jaren 1993 en 1994 zal het Interim-management met zekere regelmaat Strategische Conferenties organiseren. Deze zijn erop gericht de discussie over NME als beleidsinstrument met doelgroepen, potentiële medezenders en intermediairen te voeren en een draagvlak voor de vernieuwde NME (van onderop) te ontwikkelen en verstevigen.

Op korte termijn moeten strategische conferenties voor overheden en voor overige potentiële participanten ertoe leiden dat een begin gemaakt wordt met structurele inbouw van NME.

De conferenties zullen leiden tot processen binnen de betrokken overheden en organisaties. Daarom zal een serie op elkaar volgende conferenties een goed middel vormen om NME binnen overheden en organisaties te verstevigen. De conferenties zullen leiden tot processen binnen de betrokken overheden en organisaties. Daarom zal een serie op elkaar volgende conferenties een goed middel vormen om NME binnen overheden en organisaties te verstevigen.

Interne en externe communicatie zorgen ervoor dat de doelgroepen goed op de hoogte raken van de beoogde ambities. Ambities die mede op grond daarvan gerealiseerd kunnen worden. Deze specifieke functie van het Interim-management is essentieel voor het welslagen van de Extra Impuls en het doel van het Kaderplan NME.

Het Interim-management zal tevens belast worden met de voorbereiding van het definitieve management dat in de loop van 1994 in functie zal moeten zijn. Tevens verzorgt het Interim-management de opstelling van een Uitvoeringsplan voor 1995-1997. Het definitieve management voorziet ook in de coördinatie van de NME-activiteiten in het onderwijs.

Maatregel 3: Rol van de overheid

Om een eigen actieve bijdrage aan de Extra Impuls te leveren en daarbij ook 'het goede voorbeeld te geven' zullen de betrokken departementen elk voor zich en tezamen de volgende activiteiten ontplooiën:

- a. Maatregelen nemen 'in eigen huis' om op departementaal niveau tot NME-coördinatie te komen op basis van een helder NME-imago.
- b. Vastleggen van de Rijkstaken (algemeen, interdepartementaal en per departement) op het gebied van NME, inclusief die van de niet in de IWNME vertegenwoordigde departementen.
- c. Afspraken maken met provincies (IPO) en gemeenten (VNG en/of Vaksectie Milieu van de VNG) op basis van nader onderzoek naar de wenselijke NME-infrastructuur.
- d. Bepalen of en hoe departementen intern en extern toegankelijker kunnen worden voor vragen over en financiering van NME-activiteiten: één of meer 'loketten'.

Maatregel 4: Activiteitenprofielen

Experimenten met enkele Activiteitenprofielen moeten duidelijkheid geven over inhoudelijke en strategische vragen rond NME. In het kort:

- a. het creëren van een herkenbare plaats voor NME binnen overheden, organisaties en bedrijfsleven;
- b. het meer en vaker 'vertalen' van milieusuccessen;
- c. het genereren van (meer) vragen naar NME door consumenten, buurtbewoners, werknemers, scholieren.

Er is overzicht nodig van NME-activiteiten (waardoor het wiel niet steeds uitgevonden hoeft te worden), de binnenschoolse en buitenschoolse NME moeten op termijn in elkaar schuiven en het imago van NME wordt verbeterd.

Vier Activiteitenprofielen worden voorgesteld:

1. Kwaliteit van de woonomgeving;
2. Recreatie en vrijetijdsbesteding;
3. Duurzaamheid in de werksituatie;
4. Consumptie en leefstijl.

Ze hebben betrekking op de belangrijkste leefsituaties: wonen, werken, vrije tijdsbesteding en consumptie. Het leereffect is optimaal als men met meer dan één educatief programma in aanraking komt.

De thema's 1 en 2 kunnen in het najaar van 1993 in uitvoering komen, de andere twee begin 1994 na meer uitgebreid vooronderzoek.

In hoofdstuk 7 worden de voorgestelde Activiteitenprofielen nader beschreven.

4.4. Het Interim-management speelt vooral een coördinerende en adviserende rol; het zal met name op communicatief terrein actief zijn.

De Extra Impuls zal moeten worden gecoördineerd. Extern procesmanagement kan voor een IWNME of ander interdepartementaal overleg een belangrijke adviserende rol spelen.

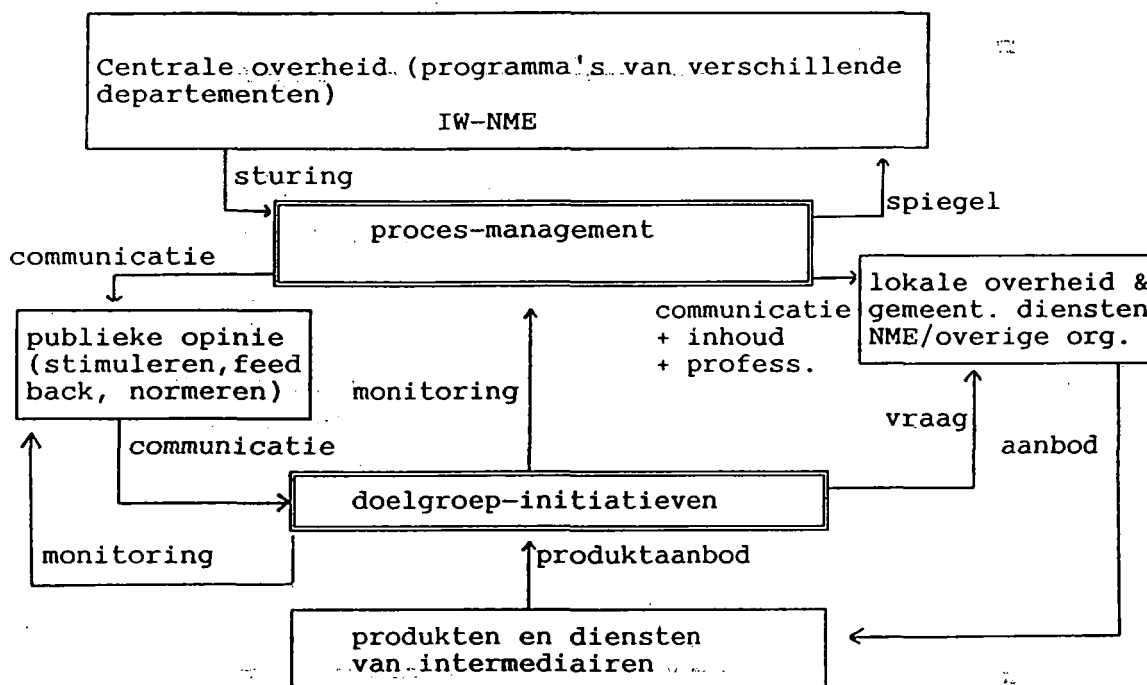
Het procesmanagement zal vooral communicatie-management zijn. Met name gemeenten moeten duidelijk geïnformeerd worden over de faciliteiten die beschikbaar zijn voor opzet en uitvoering van stimuleringsprogramma's van de centrale overheid.

Hun wensen en ideeën moeten anderzijds ook in het aanbod van de centrale overheid worden verwerkt. Tweezijdige communicatie dus.

Het procesmanagement zal vanuit de programma's de communicatie van zenders en doelgroepen naar intermediären (die produkten en diensten kunnen aanbieden) begeleiden. Dit door enerzijds de intermediären voor te bereiden op mogelijke vragen (en het daarop afstemmen van hun aanbod). En anderzijds door als makelaar op te treden: welke vraag moet gericht worden aan welke intermediair.

Het procesmanagement zal voorts via onderzoek de kansen, de successen en de mislukkingen monitoren. De resultaten worden doorgegeven aan de relevante deelnemende partners.

In schema ziet de sturing van Overheid en Interim-management er als volgt globaal uit:

NME, voorbeelden:

Ecoteams vormen een nieuw middel om duurzamer consumeren te bevorderen. Dit gebeurt in groepsverband door feedback over feitelijk gedrag te registreren en uit te wisselen tussen de deelnemers. Ecoteams worden ook 'geadopteerd' door gemeenten en organisaties.

Voorlichtsters voor gezondheidszorg onder allochtonen benutten de mogelijkheden om via het thema gezondheid de aandacht voor milieuzaken in allochtone gezinnen te vergroten. Een speciaal programma ondersteunt de voorlichtsters.

In een gemeente lichten loodgieters hun klanten voor over het nut van waterbesparende douchekoppen. Hun winst: verkoop van een produkt. De winst van klanten: waterbesparing. De milieuwinst: evident. Het mes van milieu-educatie en -voorlichting kan aan vele kanten snijden.

Hoe het formuleren van de Extra Impuls bijna alle gegevens verschaft voor het opstellen van een kaderplan voor natuur- en milieu-educatie.

Een Kaderplan voor natuur- en milieu-educatie kan bijzonder breed en ambitieus zijn. Een kaderplan kan beleid en activiteiten omvatten van overheid en van burgers, kan bestaan uit top-down en bottom-up bewegingen, heeft samenhang op inhoudelijk en organisatorisch niveau. En drie begrippen lopen als rode draad door het hele plan: duurzaamheid, participatie en leren.

De vele gesprekken van de afgelopen maanden in het kader van dit onderzoek, de grote hoeveelheid stapel documentatie, maar vooral de 'vingeroefeningen' voor de Maatregelen, boden het materiaal om een kader voor natuur- en milieu-educatie te schetsen, compleet met al zijn ambities, compleet met al zijn beperkingen.

5.1. NME helpt (personen en groepen in) de samenleving bij het leerproces om de principes van duurzaamheid in alle maatschappelijke en individuele beslissingen en activiteiten te betrekken.

NME wordt hier opgevat als een instrument van beleid, deel uitmakend van het sociaal instrumentarium. Als zodanig moet het worden ingezet:

- ter ondersteuning van andere instrumenten (zoals voorlichting en wet- en regelgeving);
- om een maatschappelijk draagvlak te creëren voor verregaande maatregelen en
- politiek en openbaar bestuur te beïnvloeden.

Uiteindelijk moet rond het jaar 2010 duurzaamheid een alom bekend en gehanteerd begrip zijn en een onderdeel van onze cultuur. **Duurzaamheid als tweede natuur.**

Inzet is dat vanaf die tijd milieuproblemen daadwerkelijk worden voorkomen.

5.2. Inhoudelijk richtsnoer voor de keuze van NME-thema's of -activiteiten is duurzaamheid.

Een criterium voor de keuze van NME-activiteiten is gelegen in de samenhang van de verschillende activiteiten, zodanig dat zij logisch op elkaar volgen en dat de effecten elkaar kunnen versterken.

Het vaststellen van thema's voor NME kan op verschillende manieren en plaatsen gestalte krijgen. Het onderscheid schools/buitenschools is daarbij relevant.

Op school en in de opvoeding wordt een NME-fundering gelegd in de vorm van een reflectie op natuur, milieu en samenleving. Ouders en leerkrachten moeten in staat worden gesteld dit aan hun kinderen en leerlingen te bieden (en omgekeerd). De thema's worden mede bepaald door de mogelijkheden die het onderwijs daartoe biedt (leerplannen e.d.).

Buiten de school spelen veel meer actoren en intermediairen een rol: organisaties van vrouwen en van jongeren, gemeenten en provincies, politie en justitie, werkgevers en werknemers, enzovoorts.

Het bepalen van samenhangende thema's is daarmee lastiger. Er zal gezocht moeten worden naar relevante situaties en rollen die zich lenen voor een educatieve stap. De thema's worden idealiter vastgesteld in nauw overleg tussen alle betrokken actoren en doelgroepen.

De relatie tussen buiten- en binnenschools kan gezocht worden door (bij een bestaande vraag aansluitend) dezelfde thema's te kiezen voor doelgroepen uit beide sferen (ouders-kinderen, school-schoolverenigingen, school-gemeenten, etc.).

Bij de keuze van thema's kan voorts de voorkeur worden gegeven aan die onderwerpen die ruimte bieden voor actieve participatie van (groepen) burgers; vanuit deze actieve participatie kan 'het leren' van de samenleving worden bevorderd.

NME, een voorbeeld:

De Vaksectie Milieu van de VNG is (via de Werkgroep voorlichting en educatie) actief om gemeenten op het spoor van milieu-educatie te helpen. Bijeenkomsten en een infrastructuur in opbouw zijn hier belangrijke hulpmiddelen bij.

De vraag wie de keuze voor thema's of activiteiten maakt is met het criterium van 'actieve participatie' in feite grotendeels beantwoord. Die keuze wordt bepaald door de motieven en belangen van burgers. In welke hoedanigheid of rol dan ook. De problemen die mensen en organisaties ervaren op milieuterein die hun direct aangaan en waarvoor zij dus gemotiveerd zijn (in het perspectief van duurzaamheid), zijn belangrijke aanknopingspunten. Men zal door die directe betrokkenheid eerder geneigd zijn ook oplossingen te zoeken.

Er zal dan ook een systeem voor monitoring moeten worden ontworpen om deze motieven en belangen op te sporen, te registreren en activiteiten omheen op te zetten. Zo'n systeem moet toepasbaar zijn op lokaal niveau en via intermediaire kaders, gericht op monitoring onder specifieke doelgroepen of maatschappelijke terreinen.

Aansluitend zal de vraag gesteld moeten worden welke groep, organisatie of netwerk mensen kan helpen met hun problemen op milieuterein. Voorbeelden:

- . de loodgieter die wordt ingezet om burgers te adviseren over zuinigheid met water;
- . de Verkeersdienst Driebergen die adviseert over filevrij autorijden;
- . het buurthuis dat iets slims organiseert voor mensen met een tuin maar zonder auto om hun tuinafval op een betere plaats dan in de vuilniswagen kwijt te raken.

Wie helpen? Het kunnen natuur- en milieuorganisaties zijn of specialisten op deze terreinen. Het kunnen evengoed andere netwerken of personen zijn. Het belangrijkste is dat het om netwerken of personen gaat die burgers iets te bieden hebben. Iets te bieden hebben waar die burgers om vragen.

De rol van de overheid is belangrijk en omvat het stimuleren van onder meer:

- . het monitoren van motieven en belangen
- . eigen diensten of produkten bieden waaraan NME kan worden gekoppeld
- . faciliteiten verlenen aan personen of netwerken om NME in de eigen dienstverlenende activiteiten 'mee te nemen'
- . het verbreiden van opgedane kennis en ervaring over succesvolle koppels van diensten en NME.

5.3. Elk departement draagt verantwoordelijkheid voor de keuze en uitvoering van NME-activiteiten per departement en voor gezamenlijk met andere departementen uit te voeren activiteiten.

Maar er zijn natuurlijk ook nog veel andere initiatiefnemers op NME-terrein. Vaak zijn dit instellingen op lokaal niveau. Er zullen dus netwerken ontwikkeld moeten worden op een aantal terreinen:

- . binnen departementen
- . tussen departementen
- . tussen bestuurlijke niveaus
- . tussen overheid en particulier initiatief
- . tussen particuliere instellingen.

Via deze netwerken kunnen activiteiten op elkaar worden afgestemd en aanvullende activiteiten en beleid worden opgezet.

Afstemming is wenselijk naar thema's, doelgroepen, aansluiting binnen-buitenschools, bestuurlijke niveaus en in de tijd.

Voorts is het monitoren van voortgang en resultaten nodig. Bekeken moet worden of een koppeling aan de milieugedragsmonitor tot de mogelijkheden behoort. Overheden kunnen onder andere een rol spelen in het hanteerbaar en meetbaar maken van effecten van NME-activiteiten en het afstemmen van NME met andere beleidsinstrumenten.

5.4. Er worden criteria ontwikkeld voor de toetsing van NME-thema's of -activiteiten

Dit is wenselijk voor doelmatigheid en samenhang op NME-terrein. Samenvattend: in dit hoofdstuk zijn de volgende aanzetten gegeven (een nadere uitwerking is in een bijlage te vinden):

- . bijdrage aan duurzaamheid op lange termijn en op korte termijn, geoperationaliseerd als gedragsverandering op natuur- en milieuterrein
- . samenhang met andere thema's en sneeuwbal effect

- . bereik van verschillende, aan elkaar gerelateerde doelgroepen, via het inschakelen van diverse intermediairen (met name binnen- en buitenschools)
- . mogelijkheid tot samenwerking van meerdere departementen en directies en andere initiatiefnemers
- . de mate waarin een thema door (groepen) burgers als probleem of belang wordt ervaren en het kunnen vinden van personen, groepen of netwerken die deze problemen kunnen aanpakken: vanuit een NME-invalshoek
- . de mate waarin de overheid kans ziet dergelijke 'dragers' van NME-invalshoeken te ondersteunen en te versterken
- . de professionele benadering.

5.5. Het Kaderplan dient gesteund te worden door de Centrale Overheid; bij voorkeur leveren alle daarvoor in aanmerking departementen er een aandeel in (wellicht op termijn dus ook Financiën, SoZaWe, BiZa, Justitie, AZ, Defensie en BuZa)

De status van NME staat of valt met het niveau van betrokkenheid, commitment. Daarnaast moet NME binnen de departementen naast formele ook feitelijke erkenning krijgen, ingebed worden in het gangbare repertoire van beleid en instrumenten. Daartoe moet de coördinatie van NME vanaf het hoogste niveau worden gedelegeerd aan een ambtenaar per departement. Deze is tevens lid van de IWNME (of een ander interdepartementaal orgaan voor NME).

De departementen zullen gezamenlijk een meerjarenplan moeten hebben om NME als instrument doelmatig te kunnen inzetten. Dat betekent ook dat een financiële garantie (bijvoorbeeld per planperiode) noodzakelijk is.

Het commitment voor NME kan verder gestalte krijgen door geregelde rapportage aan de Kamer. Het was niet voor niets die plaats waar de impuls voor een Kaderplan NME vandaan kwam.

NME, voorbeelden:

NME-centra en GGD's (afdelingen gezondheidseducatie) werken samen in een programma 'gezondheid en milieu' voor basisscholen. De meerwaarde van de twee netwerken zit in de combinatie van inhoudelijke kennis en een beter bereik van de lokale scholenmarkt.

Introductie van afvalscheiding wordt veelvuldig ondersteund door educatieve programma's op basisscholen. Ouders scheiden het afval; de kinderen weten waarom dat nodig is. Zij vormen een belangrijk en effectief kanaal om kennis in gezinnen terecht te doen komen.

6 Leren veranderen heeft consequenties

6 **Leren veranderen heeft consequenties**

Het maatschappelijk leerproces is een combinatie van top-down communicatie en bottom-up communicatie.

De overheid heeft voorlichting en educatie vooral ingezet om aanvaard beleid uit te dragen. Daarbij maakte zij gebruik van diverse infrastructuren. Lokale initiatieven konden daarop inhaken. Daarnaast heeft de overheid ook natuur- en milieu-initiatieven van onderop mogelijk gemaakt.

Bij het leerproces naar duurzame ontwikkeling in de samenleving gaat het aan de ene kant om een (her)formulering voor specifieke doelgroepen van het gedachtengoed van duurzame ontwikkeling. Tegelijkertijd worden die doelgroepen nieuwsgierig gemaakt en uitgenodigd om zelf een doel te formuleren en aan de slag te gaan. Dat is dus anders dan de traditionele uitnodiging om materialen of cursussen af te nemen.

In de nieuwe situatie worden doelgroepen gestimuleerd. Met hun eigen vragen en oplossingen komen ze bij instellingen die een NME-taak voor zichzelf hebben vastgesteld; organisaties, die vertrouwd zijn met de doelgroepen. Deze organisaties fungeren als 'intermediair' en vormen een schakel tussen vraag en aanbod.

Om een wisselwerking tussen top-down en bottom-up te realiseren, zal in eerste instantie het proces top-down moeten worden ingezet. Daarbij moet een methode en een vorm van management worden gekozen, die erop gericht is om bottom-up initiatieven te laten ontstaan. De daarvoor nodige communicatie zal daar dan ook op afgestemd moeten worden.

De nu volgende paragrafen geven invulling aan wat in de opdrachtverlening werd genoemd: de 'witte vlekken'.

NME, een voorbeeld:

Doelgroepenbeleid is wezenlijk voor het delen van de milieu-verantwoordelijkheid op lokaal of nationaal niveau. Dit middel kan benut worden voor samen-werken, 'samen-leren', voor samen dezelfde zaak aanpakken.

6.1. Verandering: de vraag bepaalt in toenemende mate de inhoud van het aanbod.

De rol van traditionele NME-intermediaren (die zich vooral kenmerkte door boodschap, produkt en aanbod) zal in de nieuwe opzet moeten veranderen. In de eerste plaats zullen zij een groot aantal andere intermediaire kaders (van FNV en VNO tot gemeentelijke waterleidingbedrijven) hun werkgebied zien betreden. In de tweede plaats zullen zij in toenemende mate hun traditionele aanbod- en produktgerichte aanpak moeten omzetten in een vraaggerichte aanpak.

Het is het prikkelen van de nieuwsgierigheid en leergierigheid die de succesfactor voor de docent of opvoeder is. Zo ook bij het strategisch plannen van het leerproces naar duurzame ontwikkeling. De kennis en ervaring van de traditionele NME intermediairen is groot. Maar tegelijkertijd moet helaas geconstateerd worden dat het effect en het bereik van de traditionele NME organisaties beperkt is. Er is sprake van veel versnippering.

NME-organisaties moeten worden gesubsidieerd en gebruikt in het maatschappelijk leerproces naar duurzame ontwikkeling. Dat is logisch gezien hun specifieke kennis en ervaring met het gedachtengoed van duurzaamheid. De sturing die van subsidie (en dus ook van de Extra Impuls) uitgaat zal echter wel moeten worden ingezet om een andere, meer vraaggerichte werkwijze te bevorderen. Ervaring op andere velden met gesubsidieerde instellingen leert immers, dat zolang een instelling 'automatisch' geld blijft ontvangen (en er niet wordt afgerekend op output of outcome), zij gevangen blijft in haar traditionele werkwijze. Ook hier is de vrees voor verandering vaak zeer groot. Het extra geld dat zo wordt verschaft, leidt dan alleen maar tot 'meer van hetzelfde'.

6.2. De vraaggerichte werkwijze wordt bevorderd door het 'opvoeden' van de vrager: de emancipatie van de eindgebruiker van NME.

De eindgebruikers zullen in de toekomst hun vragen en wensen moeten expliciteren. En daarmee op de intermediairen afstappen. Tegelijk zal de groep intermediairen moeten worden aangesproken op hun belang. En op het feit dat ze tot iets verplicht zijn, namelijk het ondersteunen van initiatieven gericht op duurzaamheid.

Ze zullen moeten onderkennen dat er een markt gaat ontstaan voor bepaalde thema-vragen. En dat ze straks de boot missen, als ze daar nu al niet op inspelen ('first movers advantage').

Sturing zal zich moeten richten op het opsporen van specifieke behoeften van doelgroepen en het (doen) formuleren van specifieke vragen.

Zo kan bij gemeenten, deelgemeenten, gemeentelijke teams en beheersploegen, buurtcomité's enz. de vraag worden neergelegd wat ze kunnen doen aan de woonomgeving. De bewoners kunnen hun vragen en belangen expliciteren, variërend van lawaai tot hondepoep en van verkeersveiligheid tot een schoner plantsoen.

Mede in het kader van de sociale vernieuwing, de buurtaanpak, heeft de gemeente er belang bij om tegemoet te komen aan wensen van bevolking en dus ook van politiek. Op dat moment kunnen er nieuwe prioriteiten worden vastgesteld en middelen vrijgemaakt. Dat gaat bovendien sneller als er over deze onderwerpen moties zijn ingediend en aangenomen in de gemeenteraad.

Als de vragen van buurt en gemeente duidelijk zijn, kan aan bepaalde intermediaire instellingen (waaronder NME-instellingen) gevraagd worden om mee te denken over oplossingen. De volgende stap is dan dat die vragen ook daadwerkelijk resulteren in een concrete aanpak.

NME, een voorbeeld:

In het HBO bestaat een programma milieutechnologie, gericht op het ontwikkelen van enkele milieutechnische specialismen. De deelnemende instellingen zijn door middel van een tender geselecteerd. De resultaten zijn voor het hele HBO bestemd.

6.3. Om dit proces te kunnen beheren en beheersen is management nodig. En gezien de aard van het proces lijkt het verstandig dit management niet als taak van de centrale of een andere overheid te definiëren.

Extern management, zoals ook voor het NME-onderwijsproject is gekozen, lijkt een kansrijker oplossing. Anders dan bij het onderwijsproject zou niet met sectormanagers moeten worden gewerkt, maar zou het aanbeveling verdienen het management in de vorm van een **viertal functies** te definiëren. Dit extern management heeft in elk geval een monitoring en een communicatie functie.

De monitoring functie is nodig om (potentiële) vragen en initiatieven op te sporen. Derhalve: een initiatief van een gemeentelijke dienst om loodgieters ook als adviseur voor huishoudens op het gebied van waterbesparing in te zetten, moet bekend zijn om verspreiding te krijgen in andere gemeenten. **Verzorgen van communicatie** is er op gericht om informatie en vragen over dit soort initiatieven te verspreiden naar die intermediairen, die het beste een ondersteunende rol zouden kunnen spelen.

De overige twee belangrijke functies van het procesmanagement zijn het geven van inhoudelijke input aan initiatieven van onderaf en het 'voorhouden van een spiegel' aan overheden en intermediairen.

Het verstrekken van de inhoudelijke steun kan bestaan uit informatie over duurzaamheidsaspecten, die een verrijking kunnen vormen voor de van onderaf ontplooiende activiteiten. Het kan ook bestaan uit informatie over methoden, technieken, enzovoorts.

De spiegelfunctie is niet meer en niet minder dan het ondersteunen van lokale en provinciale (NME) intermediairen om tot een aanbod te komen dat samengesteld is op basis van vragen vanuit diverse doelgroepen. Voor overheden is de spiegelfunctie van belang om feedback te krijgen over initiatieven van onderop en daarop in te spelen met hun eigen beleid. Bovendien biedt het de mogelijkheid om de centrale overheid en andere overheden te ondersteunen bij het afstemmen van de thema's vanuit verschillende beleidsonderdelen. Het procesmanagement kan ook een rol spelen bij het decentralisatieproces door voor de centrale overheid te verhelderen wat de sturing op hoofdlijnen zou moeten inhouden. Voor de andere bestuurslagen zou het procesmanagement kunnen adviseren op welke wijze zij, met gebruikmaking van de bestaande infrastructuur, hun eigen beleidsdoelen optimaal kunnen realiseren.

Een andere taak die aan het procesmanagement kan worden gegeven is de **afstemming met het NME-onderwijsproject**. Op de lange termijn is het onderwijsplan er bij gebaat om onderdeel te zijn van het Kaderplan.

Op dit moment krijgt NME in het onderwijs extra aandacht en worden scholen via sectormanagers uit de eigen onderwijssector geprikkeld om activiteiten te ontplooiën.

Die activiteiten zullen ook na 1994 moeten doorgaan, wil niet van kapitaalvernietiging sprake zijn. Afstemming met de buitenschoolse NME kan ervoor zorgen dat in een vroeg stadium de follow-up in het onderwijs voor na 1994 wordt geregeld.

Tenslotte kan het procesmanagement ook een rol spelen bij het **betrekken van het bedrijfsleven** in het proces. Sommige bedrijven hebben er belang bij zich te profileren op het terrein van duurzame ontwikkeling. Daarbij zijn zij ook geïnteresseerd in NME en willen daar ook vaak financieel aan bijdragen. Dit te stimuleren is een taak voor het procesmanagement.

Samengevat bestaat de hoofdtaak van dit 'procesmanagement' uit het stimuleren van het ontplooiën van activiteiten op het terrein van duurzame ontwikkeling. Dit komt overeen met de centrale notities uit Caring for the Earth (enabling local communities to care for their own environment) en Agenda 21 (empowerment).

Het ligt voor de hand om op zo kort mogelijke termijn een **Interim-management** in te stellen, dat verantwoordelijk is voor de gecoördineerde uitvoering van alle hier voorgestelde Maatregelen.

In de loop van 1994 wordt het definitieve management voorbereid, inclusief een Uitvoeringsplan voor 1995-1997. Eenmaal in functie zal het definitieve management ook de coördinatie verzorgen van NME-activiteiten in het onderwijs.

6.4. De taak van de centrale overheid wordt bepaald door de uitvoeringsbesluiten op het terrein van natuur- en milieubeleid; vanuit deze invalshoek kan het rijk doelen stellen voor het 'bewustwordingsbeleid'.

De uitvoering van dit beleid stelt prioriteiten in thema's en doelgroepen. Het rijk kan na het stellen van doelen voor het bewustwordingsbeleid, de effecten van de genomen Maatregelen monitoren en zo nodig verder gericht sturen.

Daarnaast beschikt de centrale overheid over verschillende 'uitlopers van rijksbeleid'. Dit zijn provinciale directies en diensten van departementen die aansluitend op het werk van het procesmanagement taken en diensten kunnen vervullen, zonder dat dit ten laste hoeft te komen van de specifieke financiering van NME-activiteiten.

De taak van de centrale overheid moet veranderen. Er moeten minder produkten worden aangeboden door departementen en door hen gesubsidieerd particulier initiatief. Bovendien moeten de departementen meer energie steken in het afstemmen van beleid en voorlichting op het terrein van natuur en milieu. Daardoor wordt de overheid geloofwaardiger. Interne afstemming van NME-activiteiten binnen de betrokken departementen is een eerste vereiste, aangezien hier een zeer groot manco ligt. Hierop is Maatregel 3 gericht.

De taak van provincies en gemeenten is nog niet geheel vastgelegd. De desbetreffende motie om NME (territoriaal) te decentraliseren heeft nog niet geleid tot duidelijke afspraken tussen de verschillende bestuurslagen. In afspraken tussen rijksoverheid en andere bestuurslagen moet worden vastgelegd welke taken bij welke laag thuishoren.

De taken van provincies en gemeenten op het terrein van NME kunnen globaal inhouden: het stimuleren van de bevolking en haar organisaties via de aanwezige infrastructuur. Daarbij hebben provincies en gemeenten hun eigen prioriteiten en budgetten. Zij kunnen dit sturen via subsidies. De voorwaarden voor subsidiëring moeten zijn gericht op 'output' en 'outcome'.

Het procesmanagement kan adviseren op welke wijze outcome en output het beste in dergelijke voorwaarden zou kunnen worden verwoord en gemeten welke andere effectieve bestuurlijke methoden kunnen bijdragen aan NME op lokaal niveau.

Omdat het bij de implementatie van het beleid, gericht op duurzame ontwikkeling, in feite gaat om complementair bestuur, moet het definitieve management bij voorkeur worden ingesteld door rijk, provincies en gemeenten gezamenlijk. Immers, alle bestuurslagen houden taken en verantwoordelijkheden. Bekeken moet dan worden welke rol de IWNME daarbij kan vervullen.

6.5. Decentrale overheden

Provincies en gemeenten hebben eigen inhoudelijke verantwoordelijkheden, ook op NME-terrein. Bestuurlijk gesproken lopen er experimenten met NME-centra en vormen van regionalisatie.

Zowel inhoudelijk als bestuurlijk is er voor de decentrale overheden dus een voorname plaats weggelegd in de Extra Impuls, maar vrijwel zeker ook in een meer definitieve vorm van sturing van NME vanaf 1995.

NME, voorbeelden:

In elk Nationaal Park is educatie een belangrijk middel om het publiek bij de natuur te betrekken. De parken worden aldus benut om het natuur- en milieubesef te vergroten; de effecten daarvan kunnen ook buiten het park van belang zijn.

Clips vormen in toenemende mate een 'trigger', waar TV-zenders (ook zonder overheidssteun) gebruik van maken voor milieuboodschappen. In milieucampagnes maken dergelijke clips soms deel uit van educatieve programma's.

Een bekende stripfiguur van Herman van Veen speelt de hoofdrol in educatieve programma's voor op school over mondiale milieuvraagstukken. De aard van het materiaal laat ook toepassing thuis toe.

Educatieve en andere programma's dienen ter ondersteuning van ontwikkelingen in de landbouw: ontwikkelingen die ten doel hebben de branche in te richten voor een milieuvriendelijker (en bedrijfsmatig gezonde) toekomst.

Een kaderplan voor NME brengt lijn in de honderden ideeën, initiatieven, gedachten, plannen en voornemens om 'iets' aan het milieu te doen, om mensen bewust te laten worden van een duurzame samenleving en om leerprocessen op gang te brengen.

Heldere structuren en korte lijnen kunnen bewerkstelligen dat NME in de buitenschoolse situatie een factor van belang wordt. En kunnen de basis leggen voor een enthousiaste en professionele aanpak. Maar in de opdracht die ons werd gegeven, was duidelijk dat het om meer dan alleen een plan ging. Er is een impuls nodig. Een impuls om NME weer in het middelpunt van de belangstelling te plaatsen. Want het was toch wat achter de horizon verdwenen. Daarom hebben is bij het formuleren van het kaderplan de 'impulsvraag' vooropgesteld en is getracht daarop eerst een antwoord te geven. Daardoor verscheen verrassenderwijs een groot aantal praktische elementen die zó gebruikt konden worden voor het Kaderplan: getoetst aan de praktijk en gericht op haalbaarheid en realiteitszin.

Dit plan is niet compleet als het niet wordt afgerond met een aantal mogelijke Activiteiten die op de korte termijn kunnen worden opgezet en uitgevoerd. En die op grond daarvan waardevolle gegevens kunnen opleveren voor verdere invulling van de 'ambities' van NME op de langere termijn. Hieronder vier beschrijvingen voor concrete Activiteiten. Ze kunnen als Maatregel 4 op korte termijn ter hand worden genomen:

Voor de start van Activiteiten 3 en 4 is uitgebreider vooronderzoek nodig, zodat de aanvang van de uitvoerende werkzaamheden enkele maanden later zal vallen.

7.1. Activiteitenprofiel 1: Kwaliteit van de woonomgeving

NME kan een rol spelen bij het stimuleren en begeleiden van initiatieven van burgers en hun organisaties om in de eigen woonomgeving aan de slag te gaan.

Afhankelijk van hun feitelijke woonomgeving (nieuwbouw, oude wijken, enz.) zijn er voor burgers diverse 'ingangen' om de kwaliteit te vergroten. Te denken valt aan het auto-arm of -vrij maken van wijken; groenbeheer door de buurt, zorg voor het groen rond de school; ecologische bouw of renovatie,

gescheiden inzameling afval, energiebesparing, hergebruik regenwater, ronddelen boodschappen, initiatieven voor gezamenlijke wasserette enz.

Niet altijd hoeft dat te gebeuren vanuit milieumotieven. De initiatieven kunnen voortkomen uit veiligheids-, gezondheids- of andere kwaliteitsmotieven. Belangrijk is echter dat het resultaat past als stap op de weg naar duurzame ontwikkeling. Deskundig gegeven feedback kan resultaten zichtbaar maken. Nauwer aangehaalde sociale netwerken betekenen verhoging van de sociale controle. Toedeling van openbare ruimte aan bewoners kan beheer en onderhoud positief beïnvloeden. Het concept dat 'de woonomgeving van ons gezamenlijk is', kan een opstap vormen voor het besef dat we de aarde in bruikleen van onze (klein)kinderen hebben. Door dit te doen kan kennis opgedaan worden over energie, planten en dieren, mobiliteit, tropisch hardhout, en/of 'sustainable lifestyle'. Zeker wanneer dit op deskundige wijze als verrijking van de activiteiten wordt ingepland.

Dit soort initiatieven is des te kansrijker als er sprake is van onderlinge samenwerking, al dan niet met steun van buurtwerkers, gemeentelijke diensten, een NME-centrum, wijkgebonden organisaties, ecoteams, winkeliersverenigingen enz. Het inschakelen van bestaande infrastructuur en het aansluiten bij gemeentelijk beleid (sociale vernieuwing, stadsvernieuwing, verkeersplannen enz.) betekent top-down een versterking van dit beleid doordat burgers met hun eigen plannen dichtbij huis er een invulling aan geven. Bottom-up betekent het dat voorzieningen en know-how beschikbaar komen voor de initiatieven dichtbij het eigen huis. Gemeenten kunnen bewust aansturen op actieve participatie in de woonomgeving. Zeker wanneer ze invulling geven aan een planmatige educatieve aanpak: om die participatie te stimuleren, te verrijken en via zichtbaar gemaakt succes ook te continueren.

Van groot belang is daarbij dat de overheid zelf ook het goede voorbeeld geeft op het terrein van duurzame ontwikkeling. Op lokaal niveau zijn daarvoor verschillende mogelijkheden, variërend van het beschikbaar stellen van faciliteiten om participatie mogelijk te maken, tot beleidsmaatregelen die de gemeente neemt als gevolg van een lidmaatschap van het VMD-Klimaatverbond.

Voor gemeentelijke diensten is het van belang te leren hoe zij effectief op bewoners-initiatieven kunnen inspelen. En op welke wijze zij effectief kunnen communiceren om participatie te bevorderen. Hier ligt een taak voor andere overheden om de gemeenten te ondersteunen. Bijvoorbeeld door faciliteiten beschikbaar te stellen voor proefprojecten, het monitoren van succesvolle initiatieven en het strategisch informeren van actoren in andere gemeenten.

Ook kunnen gemeenten gestimuleerd worden via landelijke publiciteit (prijsvragen, TV-uitzendingen, het meedoen aan campagnes als Earthday, Wereld Milieudag, Europese stedenbanden enz.). Landelijk sluit dit soort initiatieven in de woonomgeving aan bij het beleid van diverse departementen. Een gezamenlijke aanpak van monitoring, proefprojecten, communicatie van feedback, deskundigheidsbevordering en voorlichting kan een grotere meerwaarde opleveren dan afzonderlijke programma's van individuele departementen. Goed management van een dergelijke gezamenlijke benadering geeft ook feedback voor het beleid van de centrale overheid ten aanzien van succesvolle planning en fasering van de ontwikkeling naar duurzaamheid.

Hoewel het thema vooral een vraaggerichte moet zijn, is toch wel het één en ander te zeggen over de mogelijke onderwerpen en de betrokkenheid van departementen hierbij.

In schema kan een voorlopige invulling van thema's en betrokken departementen er als volgt uitzien (overige departementen kunnen uiteraard aanhaken, denk aan BiZa, SZW en Justitie).

Departement	vrom	Inv	wvc	ez	v&w	os/bz	o&w
Programma							
Ecol. basisvorming	x	x					x
Stedelijk Groen		x					
LAMIGO	x	x	x				
Verkeersmilieukaart	x				x		
Waterkwaliteit					x		
Onderwijsproject	x	x		x	x	x	x
SVV (verkeer)					x		
Energie				x			
(Sociale) Veiligheid			x				
Gezondheid			x				
Werkgelegenheid			x				
Sociale Vernieuwing			x				x
Stadsvernieuwing			x				x
Stedenbanden	x					x	
Speeltuinen		x	x				
Ontwikkeling	x					x	

De infrastructuur van tal van intermediaire organisaties kan een rol spelen bij een dergelijk landelijk programma ter stimulering van bewonersparticipatie in

de eigen leefomgeving. Natuurorganisaties hebben een schat aan bruikbare informatie op het gebied van ecologische groenvoorzieningen en beheer. Bij Eco-teams hebben ze ervaring op het gebied van feedbackmechanismen. Bij NME-centra weten ze veel over voorlichting en cursuswerk op het gebied van natuur en milieuthema's. Het nationale onderwijsproject stelt scholen in staat een actieve rol te spelen op het gebied van milieubewustzijn en milieuzorg. Als gemeenten en bewonersinitiatieven met hun eigen vragen en problemen bij deze infrastructuur terecht kunnen en op maat worden bediend, kan dit een enorme impact hebben op de haalbaarheid van initiatieven.

Belangrijk is echter dat ze niet met een ongevraagd aanbod worden lastig gevallen. Goed management van een dergelijk programma zal er daarom op gericht moeten zijn de intermediären voor te bereiden op de vragen, die op ze af zullen komen en ze te begeleiden in de wijze waarop het beste aan deze vragen tegemoet kan worden gekomen. Dat kan door een strategische conferentie te beleggen of door andere vormen van communicatie.

Belangrijke partners lijken in elk geval te kunnen zijn: Milieu Educatie Centra, Milieudefensie, Landelijk Centrum Opbouwwerk, IVN, VNG, Consumentenbond, Schoolbegeleidingsdiensten, KNHM (Heidemij-vereniging) etc. Zij kunnen elk op één of meer items intekenen.

7.2. Activiteitenprofiel 2: Recreatie en vrijetijdsbesteding

NME kan een rol spelen bij het stimuleren en begeleiden van initiatieven van burgers en hun organisaties om in recreatie en vrije tijdsbesteding vormen te vinden voor het combineren van eigen belang met dat van duurzame ontwikkeling.

Het eigen belang ligt in het toegeven aan trends zoals cocooning, miniluxe, verjongen, overleven enz. Het belang van duurzame ontwikkeling ligt in de kwaliteit van de produkten of diensten. Een aantal trends wijst reeds in deze richting: produkten die langer mee gaan, zijn in; weggooiprodukten raken uit (minder afval, beter te repareren). Multifunctionele produkten voldoen aan de wens van consumenten om een produkt voor meer doelen te kunnen gebruiken (minder grondstoffen, minder energie). Ook willen consumenten in toenemende mate meer diensten op dezelfde plaats (minder mobiliteit). Tenslotte zijn consumenten steeds strijdbarder: zij willen als klant ook werkelijk koning zijn. En met name tal van consumentenorganisaties en diensten maken de consument tot een factor van belang.

Recreatie is als het ware het opsnuiven van frisse lucht. Letterlijk of figuurlijk. De link met natuur en milieugebruiksruimte is in een groot aantal gevallen eenvoudig te leggen. Het zichtbaar maken van deze verbanden is een taak voor NME. NME kan via kennisoverdracht en het aandragen van alternatieven, bijdragen aan het vermogen om andere keuzes te kunnen maken. Deze keuzes hebben niet zozeer te maken met minder hobbies, of minder recreatie, maar wél met de kwaliteit van de vrijetijdsbesteding en recreatie.

Succes en (meetbaar) effect zijn via feedback te organiseren. Het inspelen op trends zal het succes vergroten. Sommige vormen van recreatie zijn in hun aard tegenstrijdig aan duurzame ontwikkeling: strandraces ed. Het ingang doen vinden van het concept 'sustainable lifestyle' zal een bijdrage kunnen leveren tot een klimaat waarin wetgeving bepaalde vormen van recreatie zal kunnen beperken of verbieden.

Verschillende organisaties kunnen een belangrijke rol spelen: van watersportverbond of Consumentenbond tot reisorganisaties of nationale parken. De initiatieven worden kansrijker als aangesloten kan worden op lokaal beleid en bestaande infrastructuur: gemeentelijke voorzieningen en regulering van recreatie, diensten van NS en ander openbaar vervoer, aanbod van produkten en diensten van de middenstand.

De centrale overheid kan dit proces stimuleren door faciliteiten voor proefprojecten beschikbaar te stellen, door monitoring en door strategische communicatie van feedbackgegevens en successen naar andere doelgroepen en intermediairen. Landelijke (of internationale) prijsvragen kunnen worden ingezet om initiatieven te stimuleren. Op een aantal terreinen kan duidelijk worden aangesloten bij succesvolle initiatieven, zoals bijvoorbeeld de prijsvraag Toerisme en Milieu van EZ en diverse natuurbeschermingsprojecten.

Een eerste en zeer voorlopige indicatie van thema's en departementen is te vinden in het volgende schema.

Departement	vrom	Inv	wvc	ez	v&w	os/bz	o&w
Programma							
Ecol. basisvorming	x	x					x
Toerisme&Mil.				x		x	
Sustainable lifestyle	x						
Recreatie		x	x	x	x		
Mobiliteit	x			x	x		
Werkgelegenheid				x			
Anti-vandalisme			x				
Nationale Parken		x					
Groenbeleid		x					
EG-beleid	x						
Gezondheid			x				

7.3. Activiteitenprofiel 3: Duurzaamheid in de werksituatie

Werknemersorganisaties geven sinds enige tijd aan dat zij ruimte zien voor ingrijpende milieumaatregelen, ook wanneer dit ten koste zou gaan van loon; de discussie over duurzaamheid en eventueel daaruit voortvloeiende conversie in produktontwikkeling en produktieprocessen vormen geen taboe meer.

Grote concerns buigen zich over de toekomst. Studie van trends, scenario's en stap-voor-stap filosofieën: men denkt gestructureerd na over de omslag van reactief naar proactief milieubeleid.

Tegelijkertijd wordt op grote schaal gewerkt aan het op orde krijgen van de milieuhuishouding: milieuzorgsystemen worden momenteel op veel plaatsen ingevoerd.

Het Verpakkingenconvenant en andere publiek-private regelingen zijn slechts mogelijk op basis van welbegrepen eigenbelang van partners die elkaar óók als tegenstander kunnen tegenkomen.

Duurzaamheid is een onderwerp dat veel in discussie is, ook in het bedrijfsleven. Het is echter geen onderwerp waar in bedrijfsverband structurele aandacht voor bestaat. De korte termijn overheerst, ook al is iedereen zich ervan bewust dat het thema duurzaamheid vroeg of laat 'op het bordje verschijnt'.

Maar duurzaamheid is ook een thema dat de kans biedt op 'leren'. Lerende organisaties bieden de ruimte om in te spelen op ontwikkelingen waarvan het eindpunt niet in zicht is. Discussies in bedrijven over produktstrategieën, over milieutechnologie en over duurzaamheid kunnen een goede voedingsbodem bieden voor innovaties en voor een betere bedrijfscultuur. Ervaringen van adviseurs van Nijenrode wijzen in die richting.

Ervaringen met lerende organisaties kunnen een goed uitgangspunt bieden voor uitwisseling tussen ondernemingen, brancheorganisaties en instellingen van werknemers (vakbonden, ondernemingsraden). Een Activiteit die zich hierop richt kan inspirerend werken en inhoud geven aan de aanbevelingen die in Rio zijn opgesteld: Agenda 21.

De vorm van een dergelijke Activiteit is nu echter nog niet duidelijk aan te geven: daartoe bood het onderzoek onvoldoende ruimte.

Vandaar dat de aanbeveling het thema aan een nader onderzoek te onderwerpen. Daarna een haalbaarheidsstudie, gevolgd door een studie naar de definities van zo'n thema.

7.4. Activiteitenprofiel 4: Consumptie en leefstijl

NME kan een rol spelen bij het stimuleren en begeleiden van initiatieven die een heroriëntering inhouden van consumptie en leefstijl.

Mede onder invloed van het op de maatschappelijke agenda plaatsen van de milieuproblematiek, zijn individuele consumenten zich meer en meer bewust dat zij een bijdrage kunnen leveren aan duurzame ontwikkeling door een andere manier van leven en consumeren.

Het gaat dan niet alleen om het besef 'dat een beter milieu bij jezelf begint', maar ook om het daadwerkelijk doen. Een grootschalige verandering van anders consumeren en anders leven is echter alleen realistisch, wanneer ook van de kant van overheid en producenten een duidelijke en herkenbare bijdrage wordt geleverd aan duurzame ontwikkeling. Goed milieugedrag moet ook mogelijk zijn.

De eerste signalen daarvan zijn zichtbaar. En ontwikkelingen aan de kant van de producenten in de vorm van milieukeur, het op de markt brengen van minder vervuilende of ecologische produkten enz. zijn dan ook nauw gelieerd aan het toenemende kritisch besef van consumenten.

Naast het directe consumentengedrag (de kwaliteit van de consumptie relateren aan duurzame ontwikkeling), zijn mensen ook aanspreekbaar op hun leefstijl (de kwantiteit van hun consumptie relateren aan de milieugebruiksruimte). Met name wanneer dit samenvalt met de trend van minder, maar wel beter (wat Faith Popcorn in haar boek 'Trends van Overmorgen' economie en miniluxe noemt).

Minder met de auto, minder energie in huis verbruiken, minder vliegvakanties, zijn goede voornemens aan het begin van het jaar. Maar zoals met alle goede voornemens moeilijk waar te maken. Tenzij je daar als individu bij wordt geholpen. Feedback op wat je doet, zoals bij de zgn. Ecoteams gebeurt blijkt een uitstekende stimulans voor verandering en continuering van een andere leefstijl. Informatie over alternatieven, communicatie van resultaten, het gevoel bij een groep te horen vormen belangrijke elementen van deze benadering.

Het principe van Ecoteams kan op allerlei wijzen worden aangepast aan wensen en verlangens van verschillende groepen consumenten. Verenigingen van Huisvrouwen, VMD-groepen en IVN-vrijwilligers vormen al organisatorische verbanden, waarin een andere leefstijl een goede voedingsbodem vindt. Communicatie van successen kan tot een olievlekwerking leiden.

Milieu en duurzaamheid hoeven lang niet altijd de motieven te zijn waarom mensen hun koopgedrag of leefpatroon wijzigen. Gezondheid, veiligheid, en maatschappelijke trends zijn minstens zo belangrijke aanleidingen. Voor zover initiatieven qua output en resultaat een stap op weg naar duurzaamheid vormen, kan daarop worden ingespeeld in diverse activiteiten en programma's. Juist de relatie met andere kwaliteitsaspecten van het leven, vormt een kans om duurzaamheid te integreren in onze cultuur. NME kan daarom ook starten vanuit niet direct aan natuur of milieu gerelateerde initiatieven of activiteiten.

De centrale overheid heeft programma's die nauw aansluiten bij de ontwikkeling van een meer op duurzaamheid toegesneden leefstijl: energiebesparingsprogramma's, mobiliteitsscenario's, (gezondere) voedingsprogramma's, enz. Binnen die programma's zou extra ruimte gemaakt kunnen worden voor initiatieven van burgers zelf.

Monitoring en communicatie van resultaten en successen naar de relevante actoren vormen daarbij een belangrijke Extra Impuls. Reguliere voorlichtingsactiviteiten van de overheid en andere instellingen, cursuswerk, en aansluiting bij de activiteiten in het onderwijs kunnen, mits gezorgd wordt voor een goede afstemming, een belangrijke aanvulling vormen.

Gezien de veelheid van organisaties en overheden die bij een programma rond dit thema betrokken kunnen worden en de enorme doelgroep die aan de orde is, is het in dit stadium niet mogelijk een verdere uitwerking te maken. Dit thema zal, samen met het voorgaande, eerst verder moeten worden onderzocht voordat er, vanaf 1994, een doelgerichte en effectieve educatiecampagne op kan worden gezet.

8 Verantwoording

Deze rapportage is tot stand gekomen na raadpleging van een grote hoeveelheid literatuur, maar vooral door gesprekken met vele, bij natuur- en milieu-educatie betrokken ambtenaren, bestuurders en professionals.

Het werk is aangenomen door SME / Stichting Milieu-Educatie en uitgevoerd in nauwe samenwerking met Stichting De Beuk.

In de opdrachtverlening is aangegeven dat het accent in dit rapport zou moeten liggen op het beleid van de betrokken departementen. Voor het peilen van opinies en het verzamelen van gegevens in maatschappelijke instellingen en natuur- en milieu-organisaties was slechts een geringe hoeveelheid tijd beschikbaar.

Toch wordt een helikopterbeeld geboden van een mogelijke en wenselijke ontwikkeling van NME en een aanzet gegeven voor een eerste planperiode van circa vier jaar.

Ook is in deze rapportage een eerste stramien gemaakt voor een besturingsfilosofie. Een vorm van besturing die ten doel heeft om effectiviteit en efficiency van voorhanden middelen te verhogen, maar vooral ook mogelijkheden te bieden om de gezochte samenhang tussen 'beleid van bovenaf' en 'initiatieven van onderop' tot stand te brengen. Tegelijk werd aangegeven hoe de taakverdeling tussen overheden onderling en met het particulier initiatief in grote lijnen gestalte kan krijgen.

Op basis van de opdrachtbrief (Bijlage 2) zijn de volgende werkzaamheden verricht.

In Fase 1 heeft een serie gesprekken plaatsgevonden met leden van de IWNME en twee andere functionarissen. De informatie hieruit en uit de raadpleging van een grote hoeveelheid documentatie heeft geleid tot een inhoudelijk document: het Kader voor NME. Nadat de IWNME dit in grote lijnen accepteerde, is in Fase 2 gewerkt aan een verdere inventarisatie van meningen en feiten binnen de zeven betrokken departementen en in het 'veld'.

Fase 2 omvatte een groot aantal sessies (gemiddeld twee per departement en twee met maatschappelijke organisaties), waarbij meer dan honderd mensen betrokken zijn geweest. In alle sessies namen zowel reeds bij NME betrokken ambtenaren en professionals, alsook nog niet bij NME betrokkenen deel.

Specifieke aandacht is gegeven aan de rol van provincies en gemeenten. Dit om de taak van het Rijk, in relatie tot die van andere overheden in het onderzoek te kunnen betrekken en evalueren.

Het nu voorliggende document is het resultaat van analyse en synthese van de beschikbare informatie.

Bij de bijlagen zijn de opdrachtbrief en de moties over NME gevoegd.

Het advies is tot stand gekomen onder begeleiding van een commissie uit de Interdepartementale Werkgroep Natuur en Milieu Educatie, bestaande uit:

mevrouw ir. J.G.F.M. Williams (VROM),
drs. P.W. Bos (LNV),
drs. G. Burger (VROM) en
drs. D.A. Huitzing (LNV).

De Interdepartementale Werkgroep NME wordt verder gevormd door
mevrouw drs. M.A.C. Hoogbergen (O&W),
mevrouw drs. R.A.E. Goezinne (WVC),
mevrouw drs. S.E. de Lang (OS),
drs. C.A. Fuykschot (O&W),
drs. J.M.H. Wille (V&W),
A. van der Beesen (RWS),
drs. W. Dobbe (EZ),
Th. van Beekum (OS).

BIJLAGEN (in apart katern)

- 1 Motie over NME
- 2 Opdrachtbrief aan SME
- 3 Negen principes voor sustainable living
- 4 Begripsomschrijvingen uit de Nota NME
- 5 Criteria voor ontwikkeling van NME-activiteiten
- 6 Analyse 1: de huidige situatie
- 7 Analyse 2: NME-beleid per departement en elders
- 8 Kansrijke thema's
- 9 Mogelijke betrokken instellingen en netwerken
- 10 Deelnemers aan het onderzoek
- 11 Voortgangsnotitie IWNME aan Tweede Kamer